

دوام

بررسی چیستی و تاریخ تحولات آن

آر. اف. کلارک

مترجمان: دکتر محمود دهقان
محمد کاظم شجاعی

درام

بررسی چیستی و تاریخ تحولات آن

نویسنده: آر. اف. کلارک

مترجمان: دکتر محمود دهقان (عضو هیئت علمی دانشگاه مازندران)

محمد کاظم شجاعی

سبزان

تقدیم به

پدر و مادر که همه چیز از آنهاست

فهرست مطالب

مقدمه مترجمان	۷
پیشگفتار	۱۱
۱. درام چیست؟	۱۳
۲. چگونه آغاز شد؟	۱۹
۳. دستاورد کلاسیک	۲۳
یونان باستان	۲۳
۴. احیای عمومی	۳۵
قرون وسطی	۳۵
۵. پیروزی ملی	۴۷
انگلستان در عصر ملکه الیزابت	۴۷
۶. توسعه و تجربه	۵۷
دوران مدرن	۵۷
تأثیر سیاهان آمریکا	۶۸
ایرلند	۶۹
۷. سنت‌های گوناگون	۷۱
آسیا	۷۱
درام چین	۷۳
درام ژاپن	۷۵

۸. روابط نزدیک..... ۷۷
۹. انواع گوناگون..... ۸۱
۱۰. چرا درام وجود دارد؟..... ۸۷
- پیوست: تصاویر..... ۹۳
- نماینه..... ۱۰۳

مقدمه مترجمان

تجربه‌ی مطالعه‌ی کتابی که پیش رو دارید، به عنوان دانشجویان رشته‌ی زبان و ادبیات انگلیسی، تصویری روشن از موضوعاتی را پیش‌رویمان گذاشت که قرار بود در سال‌های بعد با آنها روبه‌رو شویم. یافتن کتابی که در عین سادگی، اطلاعات ارزشمندی را از چیستی و تاریخ تحول درام در اختیار خواننده قرار دهد، کار ساده‌ای نبوده و نیست. همین دلیل ما را به فکر ترجمه‌ی این اثر و قرار دادن آن در اختیار کسانی انداخت که به دنبال کسب اطلاعاتی در مورد این رشته‌ی هنری مهم در تاریخ بشر هستند.

درام را می‌توان از معدود هنرهایی دانست که تاریخ آن، همپای تاریخ بشر است. همانگونه که در این کتاب خواهیم خواند، برای یافتن ریشه‌های اصلی شکل‌گیری درام، باید به دورترین نقاط تاریخ سفر کرد. انسان‌ها از آغاز خلقت به تقلید علاقه‌مند بودند و همین تقلید، جوهر درام است.

کتابی که پیش رو دارید با طرح پرسشی آغاز می‌شود: درام چیست؟ و در پی یافتن پاسخ این پرسش روند شکل‌گیری و توسعه‌ی درام را در جوامع گوناگون بشری دنبال می‌کند. از یونان باستان که برخی از آثار به جا مانده از آن هنوز جزو بهترین و فاخرترین آثار دراماتیک موجود هستند، تا قرون وسطی، بریتانیای عصر

ملکه الیزابت و در نهایت دوران مدرن. در این جستجو ضمن مطالعه‌ی انواع گوناگون درام، با نمونه‌هایی از آثار برجسته و جریان‌ساز و تعدادی از موثرترین درام‌نویسان فرهنگ‌های گوناگون آشنا می‌شویم. تعامل درام و مذهب و نیز رابطه‌ی بین شکوفایی یک تمدن و درام آن از موضوعات دیگری هستند که در طول کتاب مورد بررسی قرار گرفته‌اند. نویسنده معتقد است که رابطه‌ی مستقیمی بین شکوفایی یک تمدن و پیشرفت درام در آن وجود دارد. در واقع او درام را آینه‌ای برای شناختن فرهنگ یک کشور و ملت می‌داند. همانگونه که درام درخشان یونان نشانه‌ی عظمت فرهنگ و تمدن این ملت بود، سقوط و از ارزش افتادن درام در عصر کرامول نشانه‌ی اوضاع فرهنگ و تمدن بریتانیا بود. ما همچنین شاهد نقشی هستیم که درام در شکل‌گیری هویت ملی اقوام گوناگون ایفا کرده است، مانند درام ایرلند و درام سیاهان آمریکا. در ادامه نویسنده پس از بررسی سبک‌های گوناگون درام در جهان غرب، سنت‌های دراماتیک سایر نقاط جهان از جمله آسیا را هم بررسی می‌کند و تفاوت‌ها و شباهت‌های موجود بین سنت‌های دراماتیک فرهنگ‌های مختلف را برجسته می‌سازد.

در نهایت، با بررسی وضعیت درام در عصر مدرن، آینده‌ی درام با توجه به تحولات فناوری مدرن مانند خلق تلویزیون، سینما و... مورد بررسی قرار می‌گیرد. در فصل نخست به چستی و تعریف درام پرداخته شده است و مبانی نظری بحث‌های سایر فصول مورد بررسی قرار می‌گیرند. در فصل دوم با آغاز شکل‌گیری درام، آنگونه که ما امروز آن را می‌شناسیم، روبه‌رو خواهیم شد. فصل سوم به درام یونان باستان و آثار بزرگ و ماندگار درام‌نویسان آن دوران و چگونگی برگزاری نخستین جشنواره‌های درام می‌پردازد. در فصل چهارم با فرایند بازآفرینی درام بعد از دوران تاریک قرون وسطی و رابطه‌ی بین درام و کلیسا به عنوان متولی نهاد مذهب در جامعه‌ی غرب آشنا می‌شویم. فصل پنجم به فرایند تکامل درام انگلستان در عصر ملکه الیزابت، که هنوز هم به عنوان

یکی از درخشان‌ترین دوران تاریخ درام به شمار می‌آید، می‌پردازد و تعدادی از درام‌نویسان بزرگ و آثار ماندگار آنها را معرفی می‌کند. فصل ششم در رابطه با دوران مدرن و وضعیت درام در جامعه‌ی مدرنی است که، پس از تجربه‌ی جنگ‌های جهانی، در حال بازآفرینی ارزش‌های کهن و دستیابی به دستاوردهای نوینی می‌باشد.

فصل هفتم به سنت‌های مشابه و گاه متفاوت دراماتیک در نقاط گوناگون جهان می‌پردازد. فصول هشتم و نهم به رابطه‌ی درام با سایر گونه‌های هنری می‌پردازند و انواع گوناگون آفرینش هنری و رابطه‌ی آنها را با درام بررسی می‌کنند. در نهایت فصل دهم با جمع‌بندی مباحث طرح شده در فصول پیش تلاش می‌کند پاسخی را برای پرسشی که در آغاز کتاب مطرح شد در اختیار خوانندگان قرار دهد.

اگرچه از زمان نگاشته شدن کتابی که پیش رو دارید چند دهه می‌گذرد، ولی همه می‌دانیم که تاریخ هیچ‌گاه کهنه نمی‌شود. مطالعه‌ی این کتاب را به همه‌ی علاقه‌مندانی که به تازگی راه خود را برای آشنایی با درام آغاز کرده‌اند و نیز کسانی که می‌خواهند با بیانی ساده از تاریخ تحول درام مطلع شوند، پیشنهاد می‌کنیم. در انتها از سرکار خانم حامده دریایی و آقایان بهمن برومند و محمد فقیهی که در راه ترجمه‌ی این اثر ما را یاری کردند صمیمانه تشکر می‌کنیم.

محمود دهقان - محمد کاظم شجاعی

بهمن ماه ۱۳۹۴

پیشگفتار

مخاطبان این کتاب افرادی هستند که می‌خواهند مطالعات خود را در مورد درام آغاز کرده، به دنبال اطلاعات بیشتری در مورد معنا و هدف آن هستند و یا می‌خواهند روند تحول درام را در کشورهای مختلف دنبال کنند.

این کتاب حاوی اطلاعاتی در مورد چگونگی نوشتن، تولید یا بازی در یک نمایشنامه نیست. همچنین مدعی ارائه‌ی تاریخی کاملی از هنر دراماتیک نمی‌باشد. بلکه، به دنبال یافتن دوره‌های مهم تاریخ درام است که به نظر، به نیازهای ملل جدیدی نزدیک است که در حال ایجاد سنت‌های دراماتیک خود هستند.

بنابراین، در این کتاب بخش بزرگی از تاریخ درام کنار گذاشته شده و توجه زیادی به درام بریتانیا مبذول داشته‌ایم؛ به این خاطر که درام بریتانیا تأثیر زیادی بر کشورهای انگلیسی‌زبان داشته است و بیشتر نمایشنامه‌هایی که در حال حاضر چاپ و اجرا می‌شوند، ریشه‌ای انگلیسی داشته‌اند.

این بدان معنا نیست که همه‌ی درام‌نویسان باید از درام بریتانیا یا هر نمونه‌ی دیگری نسخه‌برداری کنند. بلکه برعکس، درام کامل، درامی است که بتواند به خوبی ایده‌ها و احساسات آفریقایی، هندی و مالایی را بیان کند. خلق چنین درامی شاید سال‌ها به طول انجامد؛ اما این کار باید از درون درام آغاز و از خارج آن تقویت شود.

امیدواریم اثر حاضر بتواند به کسانی که در تلاش برای ایجاد درام ملی هستند، در درک اهمیت نقش درام در یک جامعه‌ی متمدن کمک کند و با مطلع ساختن آنها از تلاش‌ها و دستاوردهایی که سایر کشورها در راه ایجاد درام ملی‌شان داشته‌اند، انگیزه‌شان را در راهی که پیش رو دارند، افزایش دهد.

درام چیست؟

یافتن پاسخی مناسب برای این پرسش، یکی از دغدغه‌های همیشگی اندیشمندان و ادبا بوده که البته هیچ‌گاه به نتیجه‌ی مشخصی نرسیده است. یکی از دلایل این ناکامی، معانی گوناگون کلمه‌ی «درام» است.

برای مثال در روزنامه‌ها، مجلات و... بارها از کلمه‌ی درام یا دراماتیک به معنای هیجان‌انگیز استفاده می‌شود. گاه سخن از داستان تعقیب و گریز دراماتیک نیروهای پلیس با سارقان می‌رود و گاه از یک مسابقه‌ی دراماتیک فوتبال یاد می‌شود که تا آخرین لحظه، تماشاچیان را بر صندلی‌هایشان می‌خکوب کرده بود. این در حالی است که همه می‌دانند درام به مجموعه افعال و صحبت‌هایی گفته می‌شود که از سوی گروهی بازیگر، پیش روی عده‌ای تماشاچی اجرا می‌شود. ولی پرسش اینجاست که این برنامه‌ها از چه جنسی هستند؟ آیا آواز خواندن، رقصیدن، موسیقی و یا آیین‌های مذهبی هم جزو این برنامه‌ها هستند؟ درام از کجا آغاز و به کجا ختم می‌شود؟

پیش از ورود به بحث، باید بدانیم که نگاه غربیان به درام به طور کامل با تصویری که مردم شرق از آن دارند، متفاوت است. برخی از این تفاوت‌ها را در فصول آینده بررسی خواهیم کرد، ولی در این فصل به مطالعه دیدگاه غربیان در مورد درام می‌پردازیم.

می‌توان ادعا کرد که تقریباً همه‌ی ما حداقل یک بار در زندگی‌مان، دانسته یا نادانسته در گونه‌هایی از درام ایفای نقش کرده‌ایم. بسیاری از رقص‌های آیینی و مذهبی و بسیاری از جشن‌های ملی و جمعی که در نقاط گوناگون جهان اجرا می‌شود، رابطه‌ی بسیار نزدیکی با درام دارند. در حقیقت هنگامی که ما مسیحیان در مراسم عشاء ربانی شرکت می‌کنیم، در حال ایفای نقش در گونه‌ای درام هستیم؛ درامی مذهبی که در بسیاری از کشورها به گونه‌ی مشابهی برگزار می‌شود. در این مراسم، کشیش کلماتی خاص را بر لب می‌آورد و حرکاتی خاص، مشابه آنچه بازیگران درام باید اجرا نمایند، انجام می‌دهد و عبادت‌کنندگان نیز در مقابل با کلمات و حرکاتی مشابه، حرکات او را تکرار می‌کنند. این حرکات و این «دیالوگ» میان کشیش و عبادت‌کنندگان شاید تقلیدی از آنچه باشد که مسیح در شام آخر انجام داد. شاید هم این تنها شیوه‌ای نمادین برای بیان باورهای مذهبی مسیحیان باشد. حال، پرسش ابتدایی را از زاویه‌ی دیگری بررسی می‌کنیم. شاید تاکنون در طول زندگی‌مان، موقعیتی پیش آمده که احساس کرده باشیم، دوست داریم آنچه را در گذشته از کسی شنیده‌ایم، تکرار کنیم. به این منظور می‌توانیم از نقل قول غیرمستقیم استفاده نماییم یا دقیقاً سخنان و حرکات آن فرد را تکرار کنیم. شاید او در حین سخن گفتن بسیار عصبانی و یا بسیار خوشحال بوده باشد، بنابراین، ما نیز اعمالش را دقیقاً همانگونه که بود، تقلید می‌کنیم. حال، یک گام جلوتر می‌رویم و دو نفر را در حال بحث و جدال در نظر می‌آوریم که شما و دوستان بر حسب اتفاق آنها و آنچه را که بینشان گذشته است، دیده‌اید و سپس می‌خواهید آنچه را دیده و شنیده‌اید برای سایر دوستانتان تعریف کنید. بنابراین، هر دوی شما آنچه را که رخ داده است با تقلید کلمات و اعمال آنها تکرار می‌کنید تا سایر دوستانتان را نیز در جریان اتفاقات قرار دهید. همین جاست که درام متولد می‌شود، شما به همراه دوستانتان صحبت‌ها و حرکات دو فرد دیگر را تکرار نموده‌اید. علاقه به تقلید به عنوان یکی از غرایز اساسی بشر، احتمالاً اساسی‌ترین منبع الهامات دراماتیک بوده است.

دو فرد با اعمال و حرکات خود صحبت‌ها و کلمه‌های افراد دیگری را تقلید می‌کنند. شاید همین مسئله اساسی‌ترین لازمه شکل‌گیری «درام» واقعی باشد. از نگاه منطقی همین موضوع، کوچک‌ترین مخرج مشترک تمام گونه‌های نمایشی است. هیچ‌گاه هیچ درامی با یک نفر متولد نمی‌شود. آن، خود هنر دیگری است. گونه‌هایی از هنرهای نمایشی نیز وجود دارد که در آنها بازیگران بدون بر زبان آوردن کلمه‌ای، حرکاتی را انجام می‌دهند. عمل آنها تنها شبیه به درام است. در شرایطی دیگر، می‌توان نمایشنامه‌ی کاملی را از رادیو شنید، بدون آنکه حتی صحنه‌ای از آن پیش رویمان اجرا شود. عده‌ای در یک استودیو گرد بلندگویی حلقه می‌زنند و نقش‌هایشان را می‌خوانند. در این موارد، هنگامی که اثری خوانده یا شنیده می‌شود، حرکات و صحنه‌های نمایش در ذهن خوانندگان یا شنوندگان شکل می‌گیرد. ولی درام به مفهوم مورد نظر ما، پدیده‌ای متشکل از عوامل دیداری و شنیداری است.

به قول یکی از بزرگان، «تضاد» جوهر درام است. این سخن کوتاه به این معنی نیست که در هر درامی باید شاهد درگیری یا منازعه‌ای باشیم. در انگلیس نقل قولی به این مضمون وجود دارد که: برای هر بحثی دو نفر لازم است. همین نقل قول را می‌توان به عوامل دیگر نیز بسط داد. برای هر رابطه‌ی عاشقانه، دوستانه، خصمانه و... حداقل به حضور دو نفر نیاز است. البته یک نفر هم می‌تواند به خود عشق بورزد یا از خودش متنفر باشد. ولی درام در اصل بر پایه‌ی روابط میان انسان‌ها، انسان و خدا و یا عواملی است که زندگی بشر را تحت تأثیر قرار می‌دهند. همین رابطه‌ی دوجانبه هسته‌ی درام را تشکیل می‌دهد و همانگونه که همه می‌دانیم، هسته‌ی زندگی بشر نیز همین رابطه‌ها هستند. زندگی همه‌ی ما در جامعه و محیط اطرافمان رخ می‌دهد و از روابطمان با سایرین متأثر می‌شود. این طبیعت حیات بشری است و همه می‌دانیم که بزرگ‌ترین مجازات بشر می‌تواند زندگی جدا از سایرین و در تنهایی باشد. بنابراین، در «درام» با «روابط» و کنش میان انسان‌ها مواجه خواهیم بود. همه‌ی

انسان‌ها با هم متفاوت هستند و هرگز نمی‌توان دو فرد کاملاً شبیه به هم یافت. کارکرد اصلی درام هم، نمایش همین تقابل شخصیت‌های گوناگون با یکدیگر است.

بنابراین، تاکنون لازمه‌های اساسی خلق درام را شناخته‌ایم. همین موارد در قالب انواع گوناگون درام متجلی می‌شوند. پیشتر گفتیم که برای شکل‌گیری هر رابطه‌ای حداقل حضور دو نفر لازم است. گونه‌های متفاوت این روابط، دسته‌ها و گونه‌های متفاوت درام را شکل می‌دهند. در آینده گونه‌های متفاوت درام را دقیق‌تر بررسی خواهیم کرد. در اینجا به اشاره‌ای مختصر اکتفا می‌کنیم.

دسته‌ای از نمایشنامه‌ها به طور کامل در فضایی اندوه‌بار اتفاق می‌افتند، در حالی که گونه‌ی دیگری از درام هم وجود دارد که سرتاسر سرگرم‌کننده و شادی‌برانگیز است. این دو گونه دو قطب اصلی هستند و سایر انواع درام بین این دو قطب جا می‌گیرند.

در چند قرن اخیر، همگام با پیشرفت‌ها، اکتشافات و اختراعات نوین بشر، انواع مختلف درام نیز به وجود آمده و در برخی موارد به محبوبیت دست یافته است. امروزه هر کدام از این گونه‌ها را با اسم خاصی می‌شناسیم. در کلی‌ترین دسته‌بندی، درام را می‌توان به کمدی و تراژدی تقسیم کرد. در ساده‌ترین تعریف می‌توان کمدی را نمایشنامه‌ای با پایانی شاد و تراژدی را نمایشنامه‌ای با پایانی غم‌انگیز خواند. البته همانگونه که در ادامه خواهیم دید هر کدام از این دو دسته‌بندی، شامل انواع گوناگون دیگری هم می‌شوند که از آنها می‌توان به هجو^۱، فارس^۲،

1- Satire

برگرفته از واژه لاتین *satira* به معنی «اختلاط و آمیختگی» است. هجو، شعر یا در کاربرد نوین گاهی متنی مصور است که در آن شرارت‌ها یا حماقت‌های بشر مورد تمسخر قرار می‌گیرد.

2- Farce

کمدی مضحک (برگرفته از کاربرد استعاری *farce* به معنی پر کردن) در اصل به ضمیمه یا توضیحی گفته می‌شود که به کتاب دعا اضافه می‌شد. بعدها به لودگی‌های فی‌البداهه‌ای که بازیگران می‌بایست به نمایشنامه‌های مذهبی بیفزایند نیز گفته می‌شد. اینک از این واژه برای اشاره به اثر نمایشی استفاده می‌شود که تنها برای خنده طراحی شده باشد.

تریلر^۱، ملودرام^۲ و نمایشنامه‌های تمثیلی^۳ اشاره کرد. در فصول آینده این گونه‌ها را بیشتر خواهیم شناخت.

یکی از نکات مشترک همه نمایشنامه‌ها این است که همه‌ی آنها نه برای خوانده شدن، که برای دیده شدن نگاشته می‌شوند و برای مثال نمی‌توان یک رمان را با یک نمایشنامه یکسان خواند. نمایشنامه‌ها همواره با هدف اجرا روی صحنه نگاشته شده و می‌شوند. درام همیشه رابطه‌ای تنگاتنگ با بازیگری داشته است. درام تنها ادبیات نیست، بلکه گونه‌ای آفرینش هنری مرکب است که ادبیات و آفرینش بصری، سخن و حرکت، داستان و منظره را در هم می‌آمیزد. در صفحات آینده روند گسترش درام را در طول دوران مختلف تاریخ در کشورهای مختلف، از نخستین و ناب‌ترین تجربیات بشر تا گونه‌های متفاوت انواع دراماتیک دنیای مدرن، بررسی خواهیم کرد.

1- Thriller

داستان یا نمایشنامه‌ای که ماجرای هیجان‌انگیز داشته باشد و معمولاً با ژانر جنایی یا جاسوسی همراه می‌شود.

2- Melodram

در اوایل قرن نوزدهم به نمایشنامه‌ای گفته می‌شد که اغلب پی‌رنگ و حوادثی رمانتیک و احساساتی داشتند و در آنها از آواز و موسیقی استفاده می‌شد.

3- Morality

قطعات نمایشی منظوم در قرون وسطا که در آنها شخصیت‌های نمایشنامه‌های مربوط به زندگی قدیسان که نام آنها در انجیل نیز آمده است، جای خود را به صفات ذهنی چون خیر و شر می‌دهند.